

אמיר ארז

מנהל אגף מים ונחלים, המשרד להגנת הסביבה

ציטוט מומלץ

ארז א. 2021. מה מצב הנחלים? אקולוגיה וסביבה 12(3): 21-22.

גלישה של ביוב | צילום: אמיר ארז

מה מצב הנחלים?

בקרה

גיליון סתיו 2021 / כרך 12(3) / נחלי ישראל 25 בנובמבר, 2021
בעבר זרמו בנחלי האיתן של ישראל מים רבים ונקיים. טיפול לקוי בשפכים, עבודות ניקוז, בניית סכרים ומאגרים, תפיסת המעיינות, פיתוח החקלאות והבינוי הנרחב בעקבות הגידול הדמוגרפי, גרמו לזיהום הנחלים, לאובדן שלמותם הפיזית, להרס בתי גידול ולאובדן אתרי מקלט לבעלי חיים.

מזה שנים פועלים המשרד להגנת הסביבה, רשות המים, רשות הטבע והגנים ורשויות הניקוז והנחלים לשיפור מצבם של הנחלים באמצעים שונים: צמצום שאיבות והשבת מי מקור, מיתון גדות והחזרת פיתולים, הסרת מכשולים, חיזוק רציפות וקישוריות, הרחקת צמחים פולשים ונטיעות של צמחייה טבעית. האמצעי העיקרי הוא עבודה קשה ומתמשכת להסרת זיהומים – מוקדיים (שמקורם ידוע) ושאינם מוקדיים (נגר כבישים, נגר חקלאי) – שכן איכות המים בנחלים היא הבסיס לתפקוד אקולוגי של נחלים והמפתח לשיקומם.

בהשוואה לעבר מצבם של הנחלים אכן השתפר, אך הוא רחוק מלהשביע רצון. מרבית מקורות הזיהום המוקדיים, שהיו ידועים בעבר, טופלו והוסרו. בשנת 1994 היו כ-250 מקורות זיהום מוקדיים, ואילו כיום נותרו כ-50 בלבד.

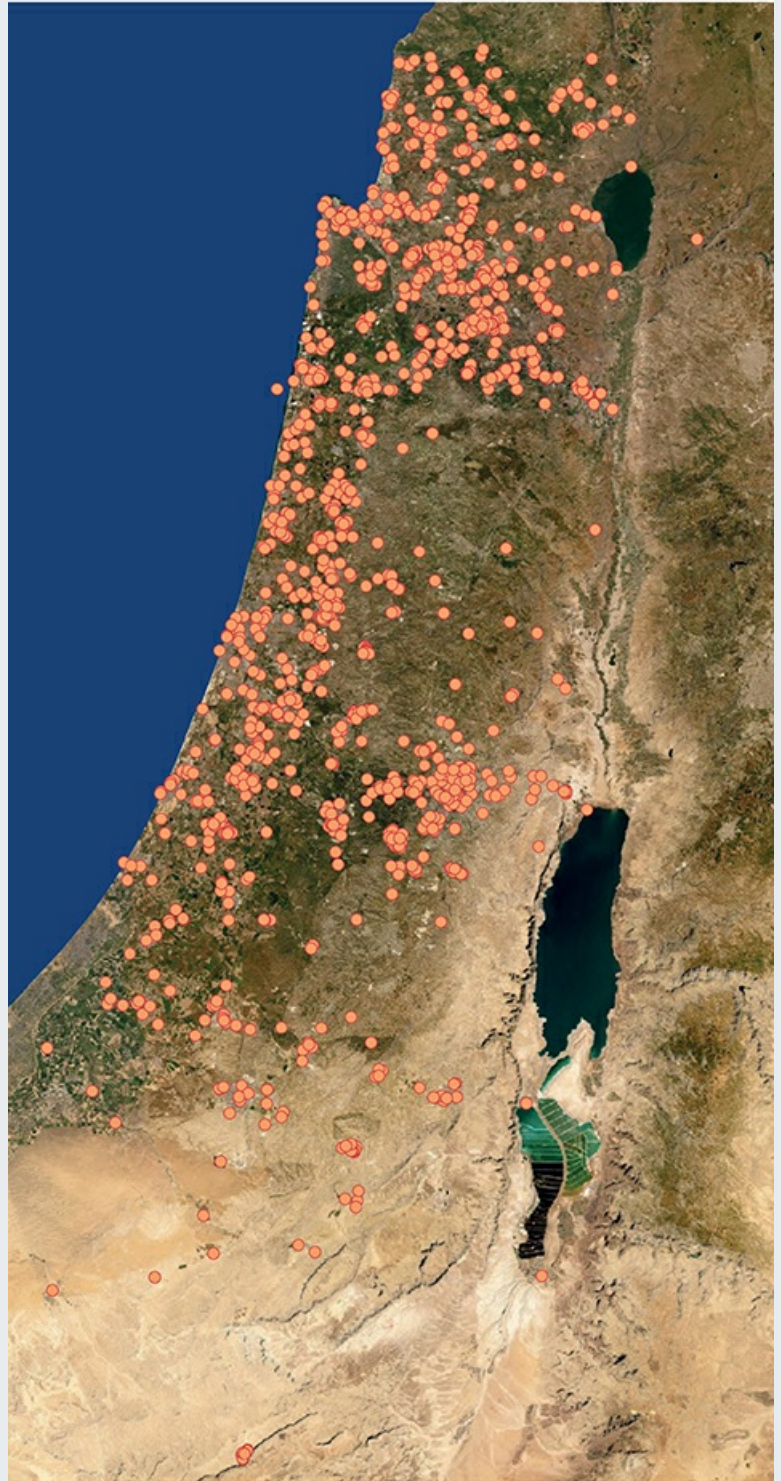
בחינה של 12 נחלים מרכזיים בשנים אלה (שהנתונים שלהם מלאים לאורך זמן) מצביעה על ירידה בעומס הפחמן האורגני מכ-23,000 טונות לכ-1,300 טונות בלבד, אף על פי שהספיקה דווקא עלתה מ-72 מל"ק לכ-84 מל"ק (כלומר הזרמה גדולה יותר באיכות טובה יותר). עם זאת, ככל שנחל מוגן טוב יותר ממקורות זיהום מוקדיים, גוברת רגישותו לזיהומים אקראיים.

תקלות במערכות הולכת השפכים שגורמות לזיהומים לא-מוקדיים, והזרמות עודפי קולחים בהיתר וללא היתר התרבו בשנים

האחרונות, ונעשו גורם זיהום משמעותי. מספר התקלות שדווחו למוקד הסביבה של המשרד להגנת הסביבה (וכללו נ"צ) עלה מ-926 בשנת 2016 ל-1,413 בשנת 2020. [איור 1](#) מציג את הפיזור המרחבי של תקלות והזרמות שפכים וקולחים לסביבה. בתחומי הקו הירוק הפיזור חופף את פיזור האוכלוסייה.

דיווחים המגיעים למוקד מועברים למשרדי הממשלה ולגורמים האחראים לזיהום. במקרים רבים הסיבה לתקלות פרוזאית – שימוש נרחב במגבונים. אי לכך, אנו קוראים לציבור להשליך את המגבונים לפח האשפה ולא לאסלה ובכך לעזור להקטין את זיהום הנחלים.

איור 1. מפת תקלות ביוב שדווחו למוקד סביבה של המשרד להגנת הסביבה (6911*) בשנת 2020

איור 1
מפת תקלות ביוב שדווחו למוקד סביבה של המשרד להגנת הסביבה (6911*) בשנת 2020

הטיפול בזיהומים מוקדיים "קל" יחסית, שכן מקור הזיהום ידוע, אך הוא מורכב, יקר, ודורש שיתופי פעולה בין משרדי ממשלה

וכן פסיקות מחמירות בבתי המשפט. עד כה גרם הרצון לטפל בזיהום הנחלים לשינוי במדיניות משק המים, להתקנת תקנות, להקמת תאגידי מים וביוב, לתקצוב ואף לאכיפה שהביאה למהפכה בתחום. מספר מכוני טיהור השפכים הגדולים גדל משבעה בשנת 1994 ל-88 בשנת 2021, וכמות הקולחים המושבים עלתה. עם זאת, מכיוון שרק כ-50% מהקולחים מטופלים לאיכות שלישונית, נגרם זיהום לנחלים, בעיקר בחורף, כאשר אין השקיה חקלאית בקולחים. בהתאם להנחיות משרד הבריאות לא ניתן להעביר קולחים ברמה שניונית למאגרים שמיועדים לאיכות שלישונית. במקרים רבים קשה לנצל את מי הקולחים השניוניים בגלל אי-שדרוג מכון טיהור שפכים לשישוני, מחסור במאגרים לאיכות שניונית או העובדה שאין מספיק גידולים שמתרים להשקיה באיכות שניונית. נוסף על כך, באזורים שונים יש מחסור במאגרים, ולכן יש הזרמות של עשרות מלמ"ק בשנה של עודפי קולחים לנחלים. נושא זה מטופל כיום במסגרת "שולחן עגול" משותף לרשות המים, המשרד להגנת הסביבה, רשות הטבע והגנים, האקדמיה ועוד.

הטיפול בזיהום לא-מוקדי מורכב הרבה יותר ודורש פעולות רבות ומגוונות: אסדרה ואכיפה לצורך צמצום תקלות ביוב, חינוך, הסברה, שינוי אופן העיבוד החקלאי וממשקי הדישון וההדברה, ניקוי המרחב הציבורי בכלל ולפני גשם ראשון בפרט, הקמת רצועות חיץ בין שטחי חקלאות לנחלים, טיפול בנגר עירוני ועוד.

תקלה בצנרת שפכים | צילום: אמיר ארז

כדי לשמור על הסביבה, לשפר את איכות החיים ולהשיב לנחלים את מעמדם, יש לנקוט שורה של מהלכים: לחזק את האכיפה; לצמצם תקלות; להקצות תקציבים לשיפור התשתיות ולרכישת ציוד לטיפול בתקלות, כמו צנרת ומשאבות ייעודיות; לפעול על פי תקנות המים (מניעת זיהום מים) (מערכת להולכת שפכים), התשע"ב-2011^[1]; לפעול לפי אמות מידה מקצועיות בתפעול מערכות הולכת שפכים, בהתאם לפרסום הממונה על תאגידי המים והביוב שקבע לכך כללים מקצועיים^[2]; ליישם רפורמות בענפי החקלאות (כגון רפת, לול, מדגה וזית); למנוע זיהום מתעשייה ומתחנות דלק; לטפל בזיהום חוצה גבולות; לשפר את רמת כוח האדם המקצועי המטפל בשפכים.

ויותר מכול, יש לחזק את המשרד להגנת הסביבה באמצעות הגדלת תקציבו, כך שגם שיקום הנחלים יזכה לתקציב משמעותי וארוך טווח. זאת ועוד, יש לקדם כלי אסדרה משלימים לאכיפה פלילית, כמו למשל עיצומים כספיים או היטלי הזרמה לסביבה, מאחר שהם פשוטים יותר לתפעול והשפעתם על הסרת הזיהומים קלה ומהירה יותר.

מגפת הקורונה גרמה לרבים להבין את חשיבות הטבע ואת העובדה שנחל קרוב לבית הוא אתר נופש שמאפשר להתאוורר מקשיי היום-יום. החזון שהמשרד להגנת הסביבה שואף אליו הוא שבנחלי ישראל יזרמו מים טבעיים, ושהם יהפכו לבתי גידול לשימור המגוון הביולוגי ולאתרי פנאי ונופש לרווחת הציבור תוך הפקת תועלת מרבית מהם.

מקורות

1. הכנסת. 2011. תקנות המים (מניעת זיהום מים) (מערכת להולכת שפכים), התשע"ב-2011.
2. רשות המים. 2017. כללי תאגידי מים וביוב (קביעת תנאים ברישיון לעניין אמות מידה הנדסיות), תשע"ז-2017.